

**ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ**

ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ ՂԱԶԱՐ ԱԼՔԵՐՏԻ

**ՅՈՒՐԱՅԻՆԻ ԵՎ ՕՏԱՐԻ ՓՈԽՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ
ՍՈՑԻՈՄՇՈՒԿՈՒԹԱՅԻՆ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

Թ. 00.01- Փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածուի գիտական
աստիճանի հայցման ատենախոսության

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ 2017

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Երևանի պետական համալսարանի փիլիսոփայության և հոգեբանության ֆակուլտետի գիտական խորհրդում

Գիտական ղեկավար՝	փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Էդ. Ա. Հարությունյան
Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝	փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր Մ. Ա. Հարությունյան փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Ա. Ա. Սարգսյան
Առաջատար կազմակերպություն՝	Երևանի Վ. Բրյուսովի անվան պետական լեզվահասարակագիտական համալսարան

Ատենախոսության պաշտպանությունը կայանալու է 2017 թ. ապրիլի 19-ին ժամը 15:00-ին Երևանի պետական համալսարանում գործող ԲՈՀ-ի Փիլիսոփայության և սոցիոլոգիայի 013 մասնագիտական խորհրդի նիստում:

Մասնագիտական խորհրդի հասցեն՝ 0025, ք. Երևան, Արուսյան փ. 52ա, Երևանի պետական համալսարան:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ ԵՊՀ գրադարանի գիտական աշխատողների ընթերցասրահում:

Սեղմագիրն առաքված է 2017թ. մարտի 15-ին:

Մասնագիտական խորհրդի
գիտական քարտուղար՝

փ.գ.թ., դոցենտ Գ. Ա. Սողոմոնյան

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Թեմայի արդիականությունը: Ժամանակակից աշխարհում տեղի ունեցող գլոբալ գործընթացները որակական նոր մակարդակի են հասցրել միջմշակութային փոխհարաբերություններն ու փոխներթափանցումները՝ հարուցելով սոցիոմշակութային, քաղաքական ու քաղաքակրթական մի շարք մարտահրավերներ: Այս համատեքստում տեսական ու գործնական նոր հնչեղություն է ստացել «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության հիմնահարցը:

«Յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերությունը սոցիալական համակարգի տարանջատման պատմականորեն հնագույն այն ձևն է, որը ծառայում է որպես ծանոթի և անծանոթի, սովորականի և անսովորի, բարեկամականի և թշնամականի, հեռավորի և մերձավորի տարբաժանման հիմք: Համաշխարհային պատմության փորձը ցույց է տալիս, որ «յուրային-օտար» տարանջատումը նույնքան հին է, որքան մարդկության պատմությունը, ինչն արտահայտվել է պատերազմների, բախումների, նվաճողական արշավների, միսիոներության, միգրացիոն տեղաշարժերի և այլ ձևերով: Այս փոխհարաբերությունն ի սկզբանե ունեցել է խորը առասպելաբանական արմատներ: «Յուրայինի» և «օտարի» հիմքի վրա սոցիալական աշխարհի տարբաժանումը կատարվում է ոչ միայն տարածական հարաբերություններում, այլև՝ սոցիալական, այսինքն՝ սահմանազատումը տեղի է ունենում ըստ ընտանեկան կապերի, ազգակցականության, ազգային և կրոնական պատկանելիության, բարոյական կողմնորոշիչների, համոզումունքների, կուսակցական դիրքորոշումների և այլն:

«Յուրայինի» և «օտարի» սահմանազատումը թեև ի հայտ է եկել մարդկության պատմության արշալույսին, բայց այդ տարանջատման մեջ նոր ձևերի ու իմաստների առաջացումը թույլ է տալիս փաստել, որ մշակույթի փիլիսոփայության շրջանակներում հիմնախնդիրը նոր իմաստ և արդիականություն է ձեռք բերել:

«Յուրայինի» սահմանները որոշվում են «օտարի» սահմանների գիտակցման միջոցով, և՛ հակառակը: Այս առումով նույնականացման գործընթացում «յուրային-օտար» երկվության դերը շարունակում է պահանջված լինել ժամանակակից աշխարհում, առավել ևս, որ արդի հասարակություններում գնալով սրվում է մարդու ինքնորոշման խնդիրը:

Դիտարկվող փոխհարաբերության սոցիալ-փիլիսոփայական վերլուծությունը հատկապես կարևորվում է տարբեր գիտությունների (պատմություն, բանասիրություն, քաղաքագիտություն, սոցիոլոգիա, մշակութաբանություն) շրջանակներում կուտակված նյութի ընդհանրացման և իմաստավորման համատեքստում: Այս առնչությամբ անհրաժեշտություն է առաջացել նորովի մեկնաբանել «յուրային-օտար» փոխհարաբերության էթնոմշակութային, մարդաբանական և քաղաքակրթական տեսանկյունները:

Հիմնահարցի արդիականությունը բացատրվում է նաև այն հանգամանքով, որ համաշխարհայնացման, ինտեգրման, բազմամշակութային աշխարհի, բազմա-

կարծության միտումները գնալով աճում են և ծագում է «յուրային-օտար» փոխհարաբերության դրսևորումների ուսումնասիրության անհրաժեշտություն: Ինտեգրման և համաշխարհայնացման գործընթացները վաղուց ներթափանցել են մարդկային կենսագործունեության տարբեր ոլորտներ, ինչի հետևանքով աստիճանաբար անհետանում են նաև «յուրայինի» և «օտարի» միջև ավանդական սահմանները՝ հարուցելով ազգային մշակույթի և ավանդույթների պահպանման ու փոխակերպման խնդիրներ՝ մեկ անգամ ևս փաստելով, որ «յուրային-օտար» փոխհարաբերության հիմնախնդիրն ունի տեսական և գործնական մեծ հնչեղություն:

Թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է նաև աշխարհում ընթացող զանգվածային միգրացիոն տեղաշարժերի հետ, ինչը սրել է բնիկների (յուրային) և ներգաղթյալների(օտար) միջև փոխհարաբերությունները: Դրանք երբեմն դրսևորվում են բախումներով ու այլատյացությամբ՝ ձևավորելով «պետություններ պետությունների ներսում», հսկայական անկլավներ, որտեղ ապրում են ոչ-տեղացիներ կամ բնիկներ, ինչը կասկածի տակ է դնում բազմամշակութային հասարակություն ստեղծելու նախագծի իրականացման հնարավորությունը:

«Յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության տեսական իմաստավորման հարցն առանձնահատուկ կարևորություն է ստանում նաև քաղաքացիական պատերազմների, քաղաքական կոնֆլիկտների, էթնոսոցիալական լարված փոխհարաբերությունների, կրոնական բախումների համատեքստում: Այս իրողությունը վկայում է, որ ժամանակակից աշխարհում «յուրայինի» և «օտարի» հակադրման և համագործակցության յուրահատկությունների բացահայտումն անհնար է հանդուրժողականության համատեքստից դուրս: Հետազոտության շրջանակներում հանդուրժողականության թեմային անդրադառնալու արդիականությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ արդի փոխակերպումների պայմաններում հանդուրժողականությունը և՛ արժեքային կողմնորոշիչ է, և՛ միջմշակութային փոխհարաբերությունների նորմ, և՛ քաղաքական անհրաժեշտություն: Այլ կերպ ասած՝ հանդուրժողականությունը ժամանակակից մշակույթի անբաժան մասն է, որի միջոցով հնարավոր է դառնում «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերություններում կոնֆլիկտների հաղթահարումը և համակեցության հաստատումը, ինչը հանդուրժողականության համատեքստում «յուրային-օտար» տարանջատման ուսումնասիրության խնդիրն հաղորդում է հավելյալ արդիականություն:

Հետազոտության գիտական մշակվածության աստիճանը: «Յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության խնդրակարգը գտնվում է մի շարք սոցիալ-փիլիսոփայական, մարդաբանական, ազգագրական, սոցիոլոգիական և սոցիալ-հոգեբանական գիտական ուսումնասիրությունների խաչմերուկում, այդ իսկ պատճառով այն ուսումնասիրվել է տարբեր տեսանկյուններից, որոնք պայմանականորեն կարելի է դասակարգել մի քանի խմբերի:

Ուսումնասիրությունների առաջին խմբում շեշտադրվում են «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության սոցիալ-հոգեբանական տեսանկյունները, այն դիտարկելով որպես ինքնորոշման ու ինքնահաստատման հոգեբանական մեխանիզմ

(Բրոնյեյ Յու, Լիսակ Ի., Կուսի Պ, Յակիմեց Կ., Յակիմովիչ Ա., Նազարեթյան Ա., Պորչնև Բ.):

«Յուրային-օտար» հակադրությունն ուշադրության է արժանացել ինքնության հետազոտողների կողմից, ովքեր այդ տարանջատումը դիտարկում են որպես ինքնության կառուցարկման մեխանիզմ (Բերգեր Պ., Գիդենս Է., Տ. Լուկման, Հոբսբաում Ե., Վերդերի Կ., Տիշկով Վ.):

Մի շարք հետազոտողներ առանձնացնում են «յուրային-օտար» հարաբերության սեմիոտիկական տեսանկյունը, այն դիտարկելով որպես լեզվական մարկերների առաջացման աղբյուր (Բարտ Ն., Լոտման Յու, Կաշկին Վ., Մացունտո Դ., Վ.):

Հիմնախնդիրն իր ուրույն տեղն ունի միգրացիոն գործընթացներն ուսումնասիրող հեղինակների մոտ, ովքեր իրենց հետազոտությունները կառուցում են ելնելով հենց «Յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերությունների առանձնահատկություններից (Զիմմել Գ., Լևին Զ., Շյուց Ա.):

Մասնագիտական հետազոտություններում առավել մեծ ուշադրության է արժանացել «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության դիտարկումը համաշխարհայնացման գործընթացներում, բազմամշակութայնության և հանդուրժողականության համատեքստում (Բաուման Զ., Բեկ Ու., Բժեգինսկի Զ., Կյոզլեր Գ., Հաբերմաս Յու., Հանթինգտոն Ս., Ֆուկույամա Ֆ.):

Հայ իրականության մեջ հիմնախնդիրը քննարկվել է ազգային ինքնության համատեքստում (Գևորգյան Հ., Զաքարյան Ս., Զեքիեան Պ., Հարությունյան Է., Ղարազուլյան Ա., Սողոմոնյան Գ. և այլն):

Հետազոտության նպատակն ու խնդիրները: Աշխատանքի նպատակն է ուսումնասիրել, վերլուծել «յուրային» և «օտար» եզրույթներն իրենց ունիվերսալ ընկալման, գործառության ու կիրառման տեսանկյուններից, ներկայացնել «յուրային-օտար» տարանջատման հիմնական բնութագրիչներն ու առանձնահատկություններն այնպիսի երևույթներում, ինչպիսիք են մարդու ինքնանույնականացումը, ինքնության ձեռքբերումը, միջմշակութային փոխհարաբերություններում ու նրանց դրսևորման ձևերում երկխոսության կամ հնարավոր հարաբերությունների տեսլականներն ու անհաղթահարելի սահմանները: Նշված խնդիրների պարզաբանման ու փիլիսոփայական իմաստավորման նպատակով «յուրային-օտար» հարաբերությունը հետազոտվել է մի քանի տեսանկյուններից, որոնք են.

. «յուրայինի» և «օտարի» տարբերակման կենսասոցիալական, էթնոմշակութային և սոցիոմշակութային հիմքերի պարզաբանումը,

. «յուրայինի» և «օտարի» տարանջատումը որպես ինքնության կառուցարկման մեխանիզմ,

. միջմշակութային երկխոսության պատմական հարացույցների ձևերի առանձնացումը,

. «յուրայինի» և «օտարի» լեզվամշակութային բնութագրիչների ուսումնասիրությունը,

. «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության դիտարկումը բազմա-
մշակութային հանրությամ,

. «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության և համագոյակցման հիմ-
նախնդիրների պարզաբանումը տեղեկատվական, գլոբալ գործընթացների
համատեքստում:

Հետազոտության մեթոդաբանական հիմքերը: Առենախոսության մեթո-
դաբանական հիմքեր են սոցիալ-փիլիսոփայական վերլուծությունը, պատմահա-
մեմատական մեթոդը, ինչը հնարավորություն է տվել ոչ միայն բացահայտել «յու-
րային-օտար» փոխհարաբերության էությունական բովանդակությունը, այլև ներկա-
յացնել այդ երևույթի նշանակությունն արդի աշխարհում տեղի ունեցող գլոբալ
գործընթացներում:

Հետազոտությունում օգտագործվել են նաև տեսական ընդհանուր այնպիսի
մեթոդներ, ինչպիսիք են վերլուծությունը և համադրությունը, համեմատությունը,
դասակարգումը և ընդհանրացումը: Օգտագործվել են «յուրայինի» և «օտարի»
փոխհարաբերության և միջմշակութային հաղորդակցման հիմնախնդիրների վերա-
բերյալ սոցիալ-փիլիսոփայական, սոցիոլոգիական, տնտեսագիտական, քաղաքա-
գիտական ու մշակութաբանական հետազոտությունների տեսական այն եզրակա-
ցությունները, որոնք սկզբունքային նշանակություն ունեն արդի մշակույթների գոր-
ծառության, վերարտադրման և զարգացման օրինաչափություններն ու ներքին փո-
խակերպումների առանձնահատկությունները հասկանալու համար:

Հետազոտության գիտական նորույթը: Համակողմանիորեն վերլուծելով
«յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության դրսևորումները սոցիոմշակութային
իրականությունում, դրանց դերն ու նշանակությունը՝ առաջադրվել են գիտական նո-
րույթ պարունակող մի շարք դրույթներ ու եզրակացություններ, մասնավորապես.

1. «Յուրային-օտար» տարբաժանումը մեկնաբանվում է որպես սոցիալա-
կանության այնպիսի հատկանիշ, որն էական ազդեցություն է թողնում սոցիալական
հարաբերությունների վրա՝ ձևավորելով ինքնատիպ արժեհամակարգ և ստեղծելով
յուրահատուկ սոցիալական աստիճանակարգություն:

2. Միջմշակութային հաղորդակցման գործընթացներում «յուրայինի» և «օ-
տարի» սահմաններն ունեն սեմիօտիկական բնույթ և երկուստեք մարկերավորված
են:

3. Համաշխարհայնացվող ժամանակակից աշխարհում միգրացիոն տեղա-
շարժերի արդյունքում առաջ եկած «բազմամշակութային համակեցության» հարա-
ցուցում մարդու ձևավորման գործընթացը ենթարկվում է անընդհատ վերաձևման,
ինչի հետևանքով մարդու ինքնությունը չի ստանում վերջնական տեսք և իրացում:

4. Մարդկային գործունեությունում մշակութային և քաղաքակրթական տա-
րածությունների հարուցած երկակիությունը խոչընդոտում է «յուրայինների» և «օ-
տարների» մերձեցմանն ու ինտեգրմանը:

5. Համադրվել և ամբողջացվել են «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբե-
րության վերաբերյալ տարբեր գիտակարգերում (մշակութաբանական, լեզվաբանա-

կան, արժեքաբանական, սոցիոլոգիական, քաղաքագիտական) կատարված հետազոտություններն ու ուսումնասիրությունները:

Սոցիալ-փիլիսոփայական վերլուծության արդյունքում ձևակերպվել և հիմնավորվել են տեսական ու գործնական նշանակություն ունեցող ընդհանրացումներ ու հետևություններ, որոնցից են.

- ներկայացված են «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերությամբ պայմանավորված մշակույթների ինքնորոշման և ինքնահաստատման իրականացման ձևերը,

- առանձնացված են «օտարին» որպես թշնամի ընկալելու բնական և սոցիալական պատճառներն ու գործոնները,

- միջմշակութային երկխոսությունը դիտարկելով որպես «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերություն՝ առանձնացվել են մշակութային երկխոսության պատմականորեն ձևավորված երկու մոդելներ՝ կայսերական (հմպերիալիստական) և միութենական,

- մի շարք հետազոտությունների հիման վրա առանձնացվել են միջմշակութային հաղորդակցման մեջ «յուրայինի» և «օտարի» տարբերակման, մշակութային սեմիոտիկական սահմանի անցկացման և մարկերավորման առանձնահատկությունները,

- «յուրայինի» և «օտարի» փոխըմբռնման և փոխհասկացման հիմնախնդիրները դիտարկվել են մշակույթ-քաղաքակրթություն տարբերակման համատեքստում,

- ամրագրվել են «յուրայինի» և «օտարի» սոցիոմշակութային իրականության կառուցարկման, կատեգորիալ տեսք հաղորդելու և սահմանների անցկացման հիմնական մեխանիզմները:

Պաշտպանության ներկայացված դրույթները: Ընդհանրացնելով «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության վերաբերյալ ուսումնասիրություններն ու հետազոտությունները՝ պաշտպանության են ներկայացվել հետևյալ տեսական դրույթները.

- «յուրային-օտար» ընդդիմությունն առանցքային է մշակույթի ըմբռնման համար և բնորոշ է ինքնության բոլոր տեսակներին,

- մշակույթների ինքնորոշման և ինքնահաստատման գործընթացում էական նշանակություն ունի «օտարը», որի վերաբերյալ պատկերացումների, նախապաշարումների և գնահատականների միջոցով են անցկացվում միջմշակութային սահմանները,

- համաշխարհայնացման գործընթացներից առանձնացնելով միգրացիոն տեղաշարժերը՝ բացահայտվել է «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության անցումը որակական նոր փուլին, ինչը հանգեցրել է բազմամշակութայնության հարացուցի և դրա հետ կապված մշակութային հիբրիդների ստեղծմանը,

- «յուրայինի» և «օտարի» տարատեսակ փոխհարաբերություններում կարևորվել են դիսկուրսիվ էթիկայի և հանդուրժողականության սկզբունքները, որոնց դեպ-

քում միայն հնարավոր կլինի իրագործել միջմշակութային հաղորդակցումը, երկխոսությունները, շփումները, գործարքներն ու համագոյակցությունը: Հակառակ պարագայում՝ կոնֆլիկտները կարող են հաղթահարվել միայն միմյանց ճնշելու կամ ոչընչացնելու, այլ կերպ՝ բռնության միջոցով:

Ատենախոսության տեսական ու գործնական նշանակությունը: Հետազոտության մեջ առաջադրված հարցադրումները, կատարված ընդհանրացումները և եզրակացությունները ունեն տեսական և գործնական նշանակություն և կարող են.

- ընդլայնել և համալրել «յուրային-օտար» ընդդիմության փիլիսոփայական ըմբռնման տեսական հնարավորությունները,

- մեթոդաբանական ուղեցույցի դեր կատարել փոխակերպվող հասարակություններում միջմշակութային հաղորդակցման գործընթացում կոնֆլիկտների վերլուծության համար,

- հիմք հանդիսանալ նշված թեմայի հետագա ուսումնասիրության համար,

- արժեքավոր լինել փիլիսոփայության, մարդաբանության, մշակութաբանության հատուկ դասընթացներում, ինչպես նաև իրառվել որպես «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության վերաբերյալ առանձին դասընթաց:

Ատենախոսության փորձաքննությունը: Ատենախոսության նախնական տարբերակը քննարկվել է ԵՊՀ փիլիսոփայության և հոգեբանության ֆակուլտետի սոցիալական փիլիսոփայության և բարոյագիտության ամբիոնում 2016թ-ի ապրիլի 7-ի նիստում, վերջնական տարբերակը՝ նույն ամբիոնի 2017 թ-ի հունվարի 27-ի նիստում: Ատենախոսության առանցքային գաղափարները և թեզերը քննարկվել են ԵՊՀ սոցիալական փիլիսոփայության և բարոյագիտության ամբիոնի տեսական սեմինարների քննարկումներում(2008-2015թ.թ.): Ատենախոսության հիմնական դրույթներն արտացոլված են հեղինակի գիտական հոդվածներում: Հետազոտության առանձին դրույթներ քննարկվել են ԵՊՀ սոցիալական փիլիսոփայության և բարոյագիտության ամբիոնի «Արդիականության հոգևոր ճգնաժամը և նրա դրսևորման առանձնահատկությունները հայոց փոխակերպվող սոցիումում» գիտական թեմայի շրջանակներում:

Ատենախոսության կառուցվածքն ու ծավալը: Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երկու գլուխներից(3-ական պարագրաֆ), եզրակացությունից և գրականության ցանկից: Աշխատության ծավալը 145 էջ է:

Ներածությունում հիմնավորվել է թեմայի արդիականությունը, ներկայացվել է գիտական մշակվածության աստիճանը, ձևակերպվել են հետազոտության նպատակները, խնդիրներն ու մեթոդաբանական սկզբունքները: Ներկայացվել են ատենախառության գիտական նորույթ պարունակող դրույթները, տեսական ու գործնական նշանակությունը:

Առաջին գլուխը՝ «**«Յուրայինը» և «օտարը» սոցիոմշակութային իրականության կառուցարկման համատեքստում**» նվիրված է «յուրային» և «օտար» հասկացությունների բովանդակային ծանրաբեռնվածության պարզաբանմանը, առանձնացվել են նրանց փոխհարաբերության առանձնահատկություններն ու գործառական նշանակությունը սոցիոմշակութային իրականության կառուցարկման, ինքնորոշման, ինքնահաստատման, նույնականացման գործընթացներում:

««Յուրայինի» և «օտարի» տարբերական սոցիոմշակութային հիմունքները» ենթագլխում ճշգրտվում են հետազոտության ելակետային հասկացությունները, «յուրային-օտար» ընդդիմության առանձնահատկությունները: «Յուրային» և «օտար» հասկացություններն իրենց կիրառելիության իմաստով և մաթոդաբանական նշանակությամբ ունիվերսալ են: Այսինքն՝ այն, ինչը վերաբերում է խմբային, ազգային, ընկերային և նման այլ փոխհարաբերություններին, միշտ կարելի է դիտարկել որպես «յուրային-օտար» փոխհարաբերություն: Վերջինս հիմք է թե՛ մշակույթների մերձեցման, թե՛ դրանց սահմանազատման համար: Անդրադարձ է կատարվում «յուրայինի» և «օտարի» ձևավորման ակունքներին, ինչը թույլ է տվել հասկանալ, որ համակեցության և համատեղ գործունեության արդյունքում զարգանում է սեփական հանրույթի զգացումն ու գիտակցումը և ցանկացած էթնիկ, ցեղային կամ ընկերային հանրույթ միայն այլ հանրույթներին՝ «օտարներին» հակադրվելու ճանապարհով է սկսում գիտակցել իր սահմանները: «Յուրայինի» ինքնորոշման և ինքնահաստատման համար առավել կարևոր դերակատարություն ունի «օտարը», նրա մասին պատկերացումները, գնահատականները, կանխատրամադրվածությունները, կարծրատիպերը, միջերը և այլն, որոնց հիման վրա էլ ձևավորվում է «մենք»-ի՝ որպես «յուրայինների» ինքնագիտակցությունը:

Առանձնացվել են «օտարին» տրվող մի շարք բնորոշումներ, ինչպիսիք են «օտարը» որպես ոչ տեղացի, որպես տարօրինակ, անսովոր, որպես անհայտ, ամենազոր, թշնամի և այլն: Ընդ որում, սոցիալական համակարգերի (ազգային, քաղաքական, քաղաքացիական և այլն) ներքին համախմբման համար շատ կարևոր դեր է խաղում «թշնամու» կերպարը: Սոցիոմշակութային իրականությունում «թշնամու» կերպարը երբեմն ավելի ազդեցիկ գործոն է, քան համոզմունքներն ու աշխարհայացքային կողմնորոշումները, քանի որ ունի վառ արտահայտված քաղաքական, բարոյական և սոցիալ-հոգեբանական երանգավորում: Բավական է նկատել, որ «յուրայինների» և «օտարների» բաժանված աշխարհում խորը գիտելիքներ ու

համոզմունքներ պետք չեն բարու և չարի, սերունդների փոխհարաբերության, բարեկամի և թշնամու սահմանումները որոշելու համար: Ամեն ինչ պարզ է ու ակնհայտ. «յուրայինն» ու «օտարը» հանդիսանում են «լավն» ու «վատը» տարբերակելու մարդաբանական հաստատուններ և իրենցով կանխորոշում են գոյատևման, ինքնության ու հոգեկերտվածքի սոցիոմշակութային սահմանները:

Երկրորդ՝ ««Յուրայինի» և «օտարի» տարանջատումը որպես սոցիոմշակութային ինքնության կառուցարկման մեխանիզմ» ենթազբխում «յուրային»-«օտար» ընդդիմությունը դիտարկելով որպես սոցիալական համակարգի կառուցարկման միջոց, կարևորվել է «յուրային»-«օտար» սահմանազատման դերը ազգային ինքնության ձևավորման և պահպանման գործում: Ազգային ինքնության և նրա ձևավորման հարցում վճռորոշ նշանակություն ունի «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության, ավելի ճիշտ՝ նրանց սահմանային տարբերության հարցը: Բանն այն է, որ «յուրայինների» ու «օտարների» առանձնահատկությունների համադրումը մշտապես ուղեկցում է ազգային ինքնությանը: Ավելին՝ հաճախ ինքնության ձևավորման համար անհրաժեշտ է ոչ միայն «օտարի» առկայություն, այլև այլատյացության որոշակի չափաբաժին: Ամեն դեպքում, «յուրայինի» և «օտարի» սահմանազատումն իրականացվում է սոցիալական փոխգործակցության գործընթացում և նախորդում է ազգային ինքնության ձևավորմանը: Սահմանազատման կարեվորությունը բացատրվում է նրանով, որ «յուրային-օտար» հակադրությունը հնարավոր է միայն սահմանազատումից հետո, ինչի արդյունքում սկսվում է նաև ազգային ինքնության ձևավորումը: Սահմանազատումը նախորդում է կատեգորիզացման գործընթացին, որի արդյունքում սահմանվում են «յուրայինի» և «օտարի» բովանդակությունն ու չափորոշիչները: Ազգային ինքնության կերտման ռազմավարության համար հիմնական չափորոշիչը ազգությունն է, որի հիման վրա էլ տեղի է ունենում «յուրայինների» և «օտարների» միջև խորհրդանշական սահմանի հստակեցումը:

Ազգային ինքնությունն օժտված է կոլեկտիվ ինքնությանը հատուկ բոլոր հատկանիշներով, որոնցից է օրինակ՝ ռեֆերենտությունը, ռեֆերենտ խմբի առկայությունը, այսինքն՝ պարտադիր է ազգային ՄԵՆԶ-ի և այլազգի համարվող ՆՐԱՆԶ-ի համեմատումը: Փոխգործակցության ընթացքում ազգերի կողմից փոխադարձ ճանաչումն է նրանց ինքնաճանաչման հիմքը և ոչ թե նրանց առաջացումն ու էթնիկ գենեզիսն ինքնին: Ամեն ազգ ունի իր ազգային հանրույթի շրջանակը, որի հետ անընդհատ համադրվում է: Այսպիսով, ազգային ինքնությունը միաժամանակ և՛ հաստատական է (մենք մենք ենք) և՛ համեմատական (մենք մենք ենք, որովհետև մենք նրանք չենք): Ազգային ինքնությունը գործում է միայն յուրային-օտար փոխհարաբերությունների գործընթացում, և յուրայինին օտարից տարբերելու ու համեմատելու շնորհիվ:

Կոլեկտիվ ինքնության տարատեսակներից ատենախոսության այս բաժնում առանձնացվել է տարածաշրջանային ինքնությունը, քանի որ մարդը սոցիալականացման առաջին «դասերը» ստանում է տարածքային ու տարածաշրջանային ներգործություններից: Հետագայում, որոշակի արժեհամակարգի ձևավորմանը զուգա-

հետ, նա իր կենսահոգեբանական ապրումներում սկսում է հետևել այս կամ այն առասպելաբանությանը՝ միաժամանակ իրեն նույնացնելով այն տարածքի հետ, որտեղ անցել է մանկությունը:

Այս դեպքում տարածաշրջանային ինքնությունը դիտարկվում է որպես «յուրայինների» հանրույթին պատկանելու գիտակցում, հանրույթ, որը օտարներից սահմանազատված է որոշակի «թաղային», վարչական, աշխարհաքաղաքական գործոններով: Հաշվի առնելով այս հանգամանքը, կարելի է ասել, որ տարածաշրջանային ինքնությունն ըստ էության «ենթաինքնություն» է, որը միշտ ենթադրում է առավել մեծ հանրույթի՝ «մեգահանրույթի» կամ առասպելաբանական հանրույթի առկայություն և որում կոնկրետ տեղային կամ լոկալ ինքնության կրողներն ընդգրկվում են որպես «յուրայիններ»:

Երրորդ՝ ««Յուրայինը» և «օտարը» միջմշակութային երկխոսության համատեքստում» ենթագլխում պատմամշակութային գործընթացների համատեքստում վերլուծվել են միջմշակութային երկխոսության առանձնահատկություններն ու փոխակերպումները: Պատմությունն իրենից ներկայացնում է տարբեր մշակույթների միջև կապերի համընդհանրացում, արժեքների փոխանակում, փոխկապվածություն, և վերջին հաշվով այդ միտումները գերակայում են ապամիասնականացման միտումների նկատմամբ: Սա մշակույթների, քաղաքակրթությունների երկխոսությունն է, ինչը կարելի է դիտարկել որպես մշակույթների ինքնանույնականացման գործոն: Օտար մշակույթը սեփական մշակույթի ինքնաճանաչման և ինքնանույնականացման միջոց է: Երկխոսությունն ընթանում է ոչ միայն համաժամանակային, այլև տարածամանակային մակարդակներում, ոչ միայն միաժամանակ գոյություն ունեցող, այլև ժամանակի մեջ բաժանված քաղաքակրթությունների միջև, ինչից հետևում է, որ դեռևս վաղ ժամանակներից «հեռացած» մշակույթը կարող է տալ այնպիսի հարցերի պատասխաններ, որոնք արդիական են այսօր:

Յուր է տրվում, որ միջմշակութային փոխհարաբերություններում «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության բովանդակությունը պայմանավորված է տիրող արժեքային համակարգով, որոնց ձևավորման գործում կարևոր նշանակություն ունի քաղաքական համակարգը: Յուրաքանչյուր հասարակության կողմից «օտարի» ընկալումը կախված է տվյալ հասարակությունում տիրող քաղաքական ռեժիմից: Որքան հասարակությունը ժողովրդավարական է, այնքան օտարի նկատմամբ վերաբերումը հանդուրժողական և դրական է, մինչդեռ ամբողջատիրական հասարակություններում «օտարին» որպես թշնամի են ընկալում: Առաջին դեպքում իշխում է միջմշակութային հանդուրժողականությունը, այսինքն՝ օտար մշակույթն ընդունվում է սեփականին իրավահավասար: Այստեղ «օտարն» ընդամենը տարբերն է և ոչ թե ավելի ցածր կամ թշնամի: Երկրորդ դեպքում գործ ունենք անհանդուրժողականության հետ, քանի որ ամբողջատիրական հասարակությունն իր ներսում անհավասարների հարաբերություն է, որտեղ սոցիալական տարբեր խավեր ու խմբեր միմյանց նկատմամբ գտնվում են ստորադասական (բարձր և ցածր) հարաբերություններում: Այս դեպքում «յուրայինի» և «օտարի»

փոխհարաբերությունը նույնացվում է վերադաս (բարձրի) և ստորադաս (ցածրի) հարաբերության հետ:

Որպես «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության ձև, միջմշակութային երկխոսությունը նորովի է մեկնաբանվում հետմոդեռնիստական հայացքների համատեքստում: Հետմոդեռնիզմը հանդես է գալիս այն բոլոր դիրքորոշումների ու ուղղությունների դեմ, որոնք մերժում են այլընտրանքայնությունն ու բազմակարծությունը, այսինքն՝ հետմոդեռնիզմը հրաժարվում է ամեն տեսակ մոնիզմից, միատարրությունից, ամբողջականացումից՝ փոխարենը պաշտպանելով հարացույցների բազմազանությունն ու մրցակցությունը, տարաբնույթ մշակույթների համագոյակցությունը: Այն հնարավոր է դարձնում օտար մշակույթների ձեռքբերումների յուրացումը: «Օտարը» դիտարկվում է որպես հավասար: Իհարկե, նրանք տարբեր են «յուրայիններից», նրանց մոտ կարող են լինել հակադիր տեսակետներ, արժեհամակարգեր, տարբեր կրոններ, բարքեր, սակայն օտարներն այստեղ ընկալվում են որպես ուրիշներ՝ պարզապես «յուրայիններից» տարբերվողներ:

Երկրորդ՝ ««Յուրայինի» և «օտարի» ֆենոմենոլոգիան» գլխում քննարկվում են «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության առանձնահատկություններն ու դրսևորման ձևերը համաշխարհայնացման գործընթացների արդյունքում տեղի ունեցող սոցիոմշակութային փոխակերպումների, բազմամշակութային հասարակության ու աշխարհի միասնականացման միտումների համատեքստում:

Առաջին՝ ««Յուրայինի» և «օտարի» տարբերակման սեմիոտիկական չափորոշիչները» ենթագլխում պարզաբանվում են միջմշակութային հաղորդակցությունում լեզվի, լեզվական միավորների, կարծրատիպերի ու մարկերների դերն ու նշանակությունը: Մարդու կողմից շրջակա միջավայրի մասին տեղեկությոթ ընկալումն ունի ընտրովի բնույթ: Յուրաքանչյուր մարդու մշակութային և կենսական փորձը, հույզերը, դաստիարակությունն ու կրթությունն անհատական ու անկրկնելի են, և այդ պատճառով մարդիկ միևնույն իրադարձություններին հաճախ տալիս են տարբեր մեկնաբանություններ: Բանն այն է, որ շրջակա աշխարհից ստացած տեղեկությունները մարդիկ համակարգում ու դասակարգում են ըստ իրենց նախապատվությունների ու աշխարհընկալման, քանի որ նրանք չեն կարող ապրել անկարգ ու օտար աշխարհում: Այսինքն՝ ընկալված իրերը, մարդիկ, հարաբերություններն ու երևույթները ստորաբաժանվում են համապատասխան խմբերի, դասերի, տեսակների, որպեսզի աշխարհը ձեռք բերի կարգավորվածություն և մտերմիկ դասավորվածություն:

Ենթագլխում հիմնավորվում է այն դրույթը, որ յուրաքանչյուր լեզու ոչ միայն հաղորդակցային նշանների համակարգ է, այլև բովանդակում է ազգի կամ էթնոսի որջ մշակույթը: Այլ կերպ ասած՝ լեզվամշակույթում արտացոլվում է տվյալ ազգի ինքնությունն ու ինքնագիտակցությունը: Սա հաղորդակցման ընթացքում առաջացնում է «օտարին»՝ «ուրիշին» հասկանալու հետ կապված մի շարք խնդիրներ: «Ուրիշին հասկանալը» հեշտ չէ, առավել ևս, երբ կողմերի միջև գոյություն ունեն լեզվական և, դրանով իսկ, նշանաբանական տարբերություններ: Մարդը հասկանում է

միայն այն, ինչն արդեն որոշակիորեն ճանաչել է: Նորի ճանաչումը հաճախ զուգորդվում է վախով, քանի որ այդ նորը դեռևս անորոշ է և կարող է ընկալվել որպես սեփական գոյության սպառնալիք: Որոշարկված, ճանաչված և նշանակված աշխարհն առօրյա դիսկուրսում վերարտադրվում է որպես յուրային, անվտանգ, հարմարավետ, ոչ ագրեսիվ: Սեփական և օտար մշակույթների ճանաչված կարծրատիպերը նպաստում են հարմարավետության և անվտանգության զգացողության ստեղծմանը: Այդ զգացողությունը, որն անհատը ստեղծում և ձգտում է պահպանել, ինքնապահպանման այն բնագոյներից մեկն է, որը նպաստում է մարդու ինքնության պահպանմանը: Ավելին, այդ, այսպես կոչված հարմարավետ փորձառությունը կիրառվում է անգամ մանիպուլյացիոն գործընթացներում, քանի որ այն հենվում է ավանդույթների, նախապաշարումների, առասպելների վրա, որոնք հենց հարմարավետ փորձառության դրսևորումներ են:

Այս կամ այն մշակույթը կամ մշակույթի նշանային համակարգը գնահատող պարզունակ ըմբռնումներում, որպես կանոն, խախտվում է համընկնողության սկզբունքը, այսինքն՝ համապատասխանությունն իրականությանը, դրա հետ համատեղելիությունը: Բանն այն է, որ այդ գնահատականներում այլ մշակույթային կողմին, լեզվին, նշանաբանական համակարգին պատկանող նշանները մեկնաբանվում են սեփական մշակույթի, սեփական լեզվի, սեփական համակարգի միջոցով: Այս ճանապարհով օտար մշակույթի տարբեր տարրերի տրվում են տարբեր պիտակներ և մարկերներ: Սրանով իսկ պայմանավորված է միջմշակույթային սահմանի սեմիոտիկական բովանդակությունը, իսկ միջմշակույթային հաղորդակցության համար լեզվական, նշանաբանական սահմանի գործոնը հիմնարար, արմատական նշանակություն ունի: Հաղորդակցման սկիզբը ենթադրում է, որ հաղորդակցվողներն իրենց և համագրուցակցին ընկալում են որպես «յուրային» և «օտար»: Երկխոսության մեջ «օտարի» խոսքին տրվում են տարբեր իմաստներ ու նշանակություններ, այսինքն՝ մարկերներ, որպես սեփական լեզվի ու մշակույթի «սահմանից այն կողմ», «պատից այն կողմ» գտնվող լեզվամշակույթի ներկայացուցչի խոսք:

Երկրորդ՝ ««Յուրայինը» և «օտարը» բազմամշակույթային հասարակության ձևաչափում» ենթազույգում միգրացիոն տեղաշարժերի համատեքստում քննարկվում են «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության հիմնախնդիրները: Ժամանակակից աշխարհում, գլոբալ գործընթացների ուղեկցությամբ, միգրացիոն տեղաշարժերը նոր որակ են ստացել, ինչի արդյունքում միջմշակույթային փոխներթափանցումների, երկխոսությունների ու հակադրությունների համատեքստում առաջացել են «յուրայինների» ու «օտարների» համագոյակցության նոր մարտահրավերներ, որոնք լուծելու ու հաղթահարելու համար առաջարկվում են տարաբնույթ մոտեցումներ ու գաղափարներ: Այստեղ կարևորվում է մշակույթների երկխոսության հնարավորությունների ու տարբերակների հարցը, քանի որ միայն երկխոսության արդյունքում է հնարավոր միջմշակույթային փոխհարաբերությունների և դրա հետ կապված հիմնախնդիրների կարգավորումը: Սակայն միգրացիոն «զանգվածային ներխուժումների» պայմաններում ընդունող հասարակությունը

ներգաղթյալներին՝ «օտարներին» դիտարկում է որպես իրենց սոցիալական, մշակութային համակարգի նկատմամբ սպառնալիք: Սոցիալական համակարգի համար ոչ թե մարդկանց վերաբնակեցման փաստն է ապակառուցողական, այլ այն, որ մշակութային արժեքները, նորմերը, վարքի ձևերը, որոնք իրենց հետ բերում են ներգաղթողները, հաճախ հակասում են տվյալ սոցիալական համակարգի արժեքներին և չեն ընդունվում այդ մշակույթի կողմից, քանի որ «օտար» մշակույթի տարրերի մուտքը սոցիալական օրգանիզմ, անխուսափելիորեն հանդիպում է հիվանդագին դիմադրության:

Ցույց է տրվում, որ գոյություն ունեն բազմաթիվ սոցիալ-տնտեսապես և մարդու իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից զգալի հաջողությունների հասած երկրներ, որոնց բնակչությունն ըստ էության տարբեր էթնիկական ու ազգային համայնքների հավաքածու է, որտեղ «յուրայինների» և «օտարների» միջև սահմանը թե՛ վիճաբանությունների առարկա է: Միևնույն ժամանակ այդ բաժանարար գիծը սահմանելու, պահպանելու և ոտնձգություններից հեռու պահելու իրավունքը սոցիալ-քաղաքական հեղինակությունների միջև մղվող պայքար է և նպատակ:

Միգրացիայի նոր ձևերը հարցականի տակ են դնում քաղաքացիության և ազգային ինքնության, կոլեկտիվության ու անհատականության, բնօրրանի և օտարության մասին գոյություն ունեցող ավանդական պատկերացումները: Հաստատվելով տարբեր պետություններում, մարդիկ ինչ-որ ժամանակ անց ի վիճակի են լինում գոյատևել առանց որոշակի կենտրոնի: Եվ սա այն դեպքում, երբ այդպիսի ակնհայտ, ամենազոր և հեղինակավոր ընդհանուր կենտրոնի բացակայությունը իշխանություն ունեցողների և դրան ձգտողների համար դառնում է այդ դատարկությունը լցնելու մշտական ձգտում:

Յուրաքանչյուր սուբյեկտ իր ինքնությունը ձեռք է բերում շրջակա աշխարհի հետ փոխհարաբերությունների անընդհատ վերանայման համատեքստում: Այդ իմաստով սեփական «ես»-ի ձևավորումը, ավելի ճիշտ՝ վերաձևավորումը, դառնում է ողջ կյանքի խնդիր, քանի որ երբեք մինչև վերջ չի լուծվում, իր գոյության ընթացքում ինքնությունն այդպես էլ չի ստանում վերջնական տեսք և իրացում: Ինքնության վերաբերյալ ժամանակակից դատողություններում առաջարկվում է հրաժարվել «արմատների», «հիմքի կորուստ», «արմատներից կտրվել» այլաբանություններից: Դրանք ենթադրում են, որ անհատն իր մի վճռով և դրան հետևող քայլով միանգամից դուրս է գալիս, կտրվում է իր հարազատ սոցիումի խնամակալությունից, ընդ որում՝ հաճախ մեկընդմիշտ: Ավելի ճիշտ կլիներ ասել, որ անհատները «նետում և բարձրացնում են խարիխներ», քանի որ իրականում, ի տարբերություն «արմատների» կամ «ակունքների» կորստի, «խարիխս բարձրացնելը» անշրջելի կամ անուղղելի չէ: Եվ կարելի է միևնույն հաջողությամբ «խարիխս գցել» բազմաթիվ մոտ ու հեռու «նավահանգիստներում»՝ կախված այն հանգամանքից, թե մարդուն «ուր կտանի» ճակատագիրը:

Այս խնդիրները վերաբերում են մշակութային հիբրիդների, բազմամշակութային համակարգի ստեղծման գործընթացին, որին անխուսափելիորեն տանում է

«նոր» մարդկանց հոսքը: Մշակութային փոխներթափանցումները կարող են հարըստացնել ու վերահիմաստավորել ինչպես եվրոպական, այնպես էլ այլ քաղաքակրթությունները և դրանցում բացահայտել նոր ստեղծագործական ներուժ: Սակայն սեփական մշակույթի եզակիությունից կամ, այլ կերպ ասած, «յուրայինների» ինքնատիպ արժեքներից հրաժարվելու և այլ մշակույթին փոխհատուցման սահմանները բավականին խոցելի են: Որպեսզի բնիկների և նորեկների կամ «յուրայինների» ու «օտարների» համատեղ կեցությունը չդառնա մշակութային ժառանգության կորստի պատճառ, այն պետք է հիմնվի քաղաքակրթական «հասարակական պայմանագրի» սկզբունքների փոխադարձ հարգանքի վրա:

Երրորդ՝ ««Յուրայինի» և «օտարի» համագոյակցման սոցիոմշակութային դրսևորումները» ենթագլխում, վերլուծելով համաշխարհայնացման արդի գործընթացները՝ քննարկվել են «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության առանձնահատկությունները մշակութային և քաղաքակրթական տարածություններում նրանց միավորման և մերձեցման տեսանկյունից:

Համաշխարհայնացման արդի գործընթացները զգալի ազդեցություն են թողնում սոցիոմշակութային կյանքի վրա՝ փոխելով սոցիալական տարածության կոորդինատները և իրադարձությունների սովորական ընթացքը, ինչի հետևանքով դարաշրջանների միջև ձևավորվում են այնպիսի սահմանագծեր, որոնք ստիպում են նորովի ընկալել այն ամենն, ինչը մինչ այդ դրվագային ու անհասանելի, ավանդական ու պահպանողական էր: Համաշխարհայնացման հետևանքով ձևավորվում են նոր արժեքներ, իդեալներ ու նորմեր՝ նպաստելով կամ խոչնդոտելով միջմշակութային շփման հաստատմանը: Փաստորեն ընթանում են մշակութային փոխներթափանցումներ, որոնք ցանկացած հասարակության համար ունեն ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական ազդեցություններ: Մի կողմից՝ դրանք նպաստում են մշակույթների փոխհարստացմանն ու մերձեցմանը, մյուս կողմից՝ ինտենսիվ և թույլ վերահսկվող յուրացումներն ու նմանակումները մեծացնում են այս կամ այն հանրույթի մշակութային ինքնության կորստի վտանգը:

Նման փոխակերպումները չեն կարող չանդրադառնալ «յուրային-օտար» փոխհարաբերության վրա, ինչը ցանկացած ինքնության և՛ հիմքն է, և՛ չափանիշը, և՛ մեխանիզմը: Մեծացնելով «յուրայինների» նույնականացման սոցիոմշակութային տարածությունը և մերձեցնելով երբեմնի «օտարի» հետ, համաշխարհայնացումը ստեղծում է սեփականից, «յուրայինից» օտարվելու վտանգ և «օտարից» բացասականի յուրացում ու ընդօրինակում, ինչն առաջացնում է ոչ միայն նոր սոցիալական լարվածություն, այլև ինքնորոշման նոր, ոչ միանշանակ, բազմազան հորիզոններ:

«Յուրայինի» և «օտարի» սահմաններն, ինչ-որ տեսանկյունից, ջնջվում են, քանի որ տարբեր սոցիալական խմբերում ու հանրույթներում տարածվում են միաձև խորհրդանիշներ ու չափորոշիչներ: Համաշխարհայնացումը յուրաքանչյուր մշակույթ՝ լինի ավանդական, թե արդիականացված, ներմուծում է այլընտրանքային ոճեր, ձևեր, արժեքներ, որոնք օտար մշակույթի տարրեր են: Օտարածին

օրինակների վրա կենտրոնացումը փոխում է առանձին մշակույթների տեսքը, դեմքը:

Ժամանակակից աշխարհում ձևավորվել է միջմշակութային փոխհարաբերությունների ու փոխներթափանցումների մի համընդհանուր ցանց, ինչը գլխավորապես պայմանավորված է համաշխարհային տնտեսական շուկայի ստեղծման, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տարածման և քաղաքակրթական այլ զարգացումների հետ: Մշակույթների մերձեցման միտումները դարձել են «տեղեկատվական» հասարակության բնորոշ գծերից մեկը: Սակայն, միասնականացման գործընթացներում համաշխարհային մշակույթի և, հետևաբար, «յուրայինների» մեկ ընդհանուր հանրույթի ձևավորումը հանդիպում է մի շարք դժվարությունների, քանի որ մարդը միաժամանակ ապրում է և՛ քաղաքակրթական, և՛ մշակութային տարածություններում: Եթե քաղաքակրթական տարածությունում միասնականացումն ընթանում է առանց լուրջ խոչնդոտների, ապա մշակութային միասնականացումն ուղեկցվում է բախումներով: Եվ միայն հանդուրժողականության սկզբունքի ընդունման պայմաններում է հնարավոր հաղթահարել «յուրայինի» և «օտարի» հակամարտությունն ու հնարավոր դարձնել նրանց համագոյակցումը:

Եզրակացությունում ամփոփվել են հետազոտության արդյունքները և ձևակերպվել են մի շարք հիմնարար եզրահանգումներ, որոնցից մասնավորապես կարելի է առանձնացնել հետևյալները.

- «Յուրային-օտար» ընդդիմությունը գալիս է անհիշելի ժամանակներից: Որոշակի հանրույթի շրջանակներում մշակութային նոր խմբի առաջացումն այնպիսի գործընթաց է, որում բացահայտվում է, թե ինչն է «յուրային» շրջապատող աշխարհում, ինչին է պետք հետևել, ինչն է գոյության հիմքը: Միևնույն ժամանակ, մշակութային ինքնորոշումը տեղի է ունենում օտար աշխարհին հակադրվելու միջոցով, աշխարհ, որից պետք է զգուշանալ և որի հետ շփումը կարող է հանգեցնել չգոյության: Մշակույթները օրինականացնում են սեփական քաղաքակրթական դիրքորոշումները ոչ միայն ճակատային փաստարկների միջոցով, այլև հակառակ փաստարկներով, որոնք ելնում են օտարից, ոչ-նմանից, ոչ-մարդուց:

«Օտարը» հաճախ նույնացվում է «թշնամու» հետ: Օտարների նկատմամբ թշնամական և ապակառուցողական վերաբերմունքն ունի մի շարք պատճառներ, այդ թվում նաև՝ բնական: Լինելով կենդանական աշխարհի ներկայացուցիչ և միևնույն ժամանակ մշակութային արարած՝ մարդը ենթարկվում է բնական օրինաչափություններին: Ցանկացած համակարգի կենսագործունեության համար անհրաժեշտ էներգիան կլանվում է արտաքին աշխարհի այլ համակարգերի ոչնչացման միջոցով, և այս առումով արտաքին աշխարհի տարբեր համակարգեր կարող են լինել սեփական գոյության սպառնալիք: Այդ սպառնալիքը կարող են լինել ոչ միայն օտար մարդիկ կամ հանրությունը, այլև բնության այս կամ այն երևույթը: Սրա հետ մեկտեղ, ի տարբերություն կենդանիների, մարդիկ ձևավորվել են ոչ միայն կենսաբանական, այլ նաև սոցիոմշակութային էվոլյուցիայի արդյունքում: Վերջինս հանգեցրել է նրան, որ տարբեր հանրությունների ներկայացուցիչները, միմյանցից չտարբերվելով

կենսաբանորեն, բավականաչափ տարբերվում են իրենց կուտակած մշակութային «իրականությամբ»: Հենց այդ տարբերություններն են դառնում «յուրայինների» և «օտարների», տարբաժանման հիմքը, ինչի արդյունքում էլ «օտարները» հաճախ դիտվում են որպես ոչնչացման ենթակա թշնամիներ:

- Ազգային ինքնության ձևավորման ու գործառույթային համատեքստում «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության յուրահատկություններից են նրա կայունությունը, արժեքայնությունը և բնականությունը, որոնք ենթակա չեն ռեֆլեքսիայի: Համեմատական և համակարգային մոտեցումները թույլ են տալիս ազգային ինքնությունը դիտարկել որպես հարաբերությունների համակարգ, նշել «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերություններում այդ կողմերի միջև սահմանի կամ նրանց սահմանազատման կարևորությունը: Ազգային ինքնության փոխկապակցված կառուցվածքային տարրերին բնորոշ է ազգային շահերի և արժեքների խիստ կարեվորումը, «օտարի» երկարժեք ընկալումը՝ որպես տարբերվելու և նմանվելու ցանկությունների համադրություն, «յուրայինի» և «օտարի» խիստ կապվածությունը որոշակի տարածքից, և անցյալի մասին պատկերացումների կարևորությունը՝ դրանց վերարտադրության համար, «յուրայինի», որպես սոցիալական աշխարհի կենտրոնի «ավանդական» պատկերումը, լեզվի՝ որպես «յուրայինի» և «օտարի» փոխհարաբերության սահմանի պահպանման համար էական նշանակություն ունեցող բաղադրիչի կարևորումը:

- Միջմշակութային երկխոսություններն ու ինտեգրացիոն գործընթացները դրսևորվում են տարբեր եղանակներով ու ճանապարհներով, որոնք կրել են տարաբնույթ փոփոխություններ ու ազդեցություններ սոցիոմշակութային այս կամ այն գործոններից: Ըստ այդմ կարելի է առանձնացնել միասնականացման և երկխոսության առնվազն երկու մոդել:

Առաջինը կայսերական մոդելն է, որը «երկխոսության» ու ինտեգրացման գործընթացներում ենթադրում է բռնություն, մեկ կենտրոնական մշակութային գերակայություն և նրա տիրապետության տակ գտնվող մյուս թույլ և փոքր մշակութային վրա ճնշում:

Երկրորդը միությունների ստեղծման մոդելն է, որի դեպքում ստեղծվում է մի այնպիսի դիսկուրսիվ տարածություն, որտեղ մշակույթները կարող են մերձենալ և մտնել երկխոսությունների ու փոխազդեցությունների մեջ ազատորեն և իրավահավասար պայմաններում: Այս մոդելի գաղափարական հիմքը հետմոդեռնիստական փիլիսոփայությունն է, որը ժխտում է ամեն տեսակ կենտրոնություն ու հեղինակություն և առաջ է քաշում երկխոսությունների նոր արժեքներ:

- Մարդկային կենսագործունեության հիմքում ընկած են մի շարք արժեքաբանական տարբերակիչ գնահատականներ (վտանգավոր-անվտանգ, օգտակար-վնասակար, յուրային-օտար և այլն), որոնք միջմշակութային հաղորդակցության պարագայում դրսևորվում են վերաբերմունք արտահայտող կարծրատիպերի ու կանխադիրքորոշումների տեսքով՝ էական ազդեցություն թողնելով հաղորդակցության սկզբի, իրականացման և արդյունքի վրա: Երբ խոսքը վերաբերում է միջմը-

շակութային հաղորդակցման համատեքստում լեզվամշակութային համեմատությանը, ապա պետք է նշել, որ լեզվական համակարգի ոչ միայն առանձին միավորները, այլև ողջ համակարգն ունի ազգային-մշակութային մարկերավորում: Այստեղ նշանաբանական սահմանի առկայության ճանաչումն ու ընդունումը հաստատուն են: Միջմշակութային հաղորդակցման մեջ նշանաբանական սահմանը մարկերավորվում է, ընդ որում այդ հաղորդակցման մեջ միջմշակութային հարաբերությունների մասին «յուրայինի» և «օտարի» մարկերները բաժանվում են երկու մակարդակների՝ համահաղորդակցային դիրքորոշումների և կոնցեպտների:

- Համաշխարհայնացման պայմաններում իրենց առանձնահատուկ նշանակությունն ունեն միգրացիոն տեղաշարժերը: Այս համատեքստում ընդունող հասարակության և ներգաղթյալների համայնքի հաղորդակցման ու շփումների գործընթացների բնույթը պայմանավորված է մի շարք գործոններով: Դրանցից են՝ մի կողմից տվյալ երկրի տնտեսական, քաղաքական ու մշակութային առանձնահատկություններն ու զարգացումները, մյուս կողմից՝ այն հանգամանքը, որ եկվորի համար նոր մշակույթն ամբողջությամբ օտար է, և նա այդ մշակութային օրինակի ուսումնասիրության ու յուրացման կարիքն ունի: Եթե այդ գործընթացը հաջող է ընթանում, ապա նա կարողանում է ինտեգրվել այդ հասարակությանը, իսկ դժվարությունների չհաղթահարման դեպքում առաջ են գալիս ինքնամեկուսացված, ներփակված, լուսանցքային համայնքները, որոնք փորձում են համագոյակցել «յուրայինների» հետ:

Ներգաղթյալների համայնքների ինտեգրացիոն և դեգինտեգրացիոն գործընթացները երկակի են: Դա առաջին հերթին ընդունող պետության իմիգրացիոն քաղաքականությունն է, ինչպես նաև էթնոռասայական խտրականությունն ու նախատրամադրվածությունները, որոնք դրսևորվում են հիմնական բնակչության կողմից ներգաղթյալների հանդեպ: Դրանց ազդեցությունը հաղթահարվում է մեծագույն դժվարություններով, քանի որ և՛ այն, և՛ այս ամրագրված են թե՛ ներգաղթյալների համայնքի, թե՛ ընդունող հասարակության մշակութային գենոտիպում:

Միգրանտների հետ կապված խնդիրը վերաբերում է մշակութային հիբրիդների, բազմամշակութային համակարգի ստեղծման գործընթացին, որն անխուսափելի է «նոր» մարդկանց հոսքի արդյունքում: Մշակութային փոխներթափանցումները կարող են հարստացնել ու վերաիմաստավորել քաղաքակրթությունները և դրանցում բացահայտել նոր ստեղծագործական ներուժ: Սակայն սեփական մշակույթի եզակիությունից կամ, այլ կերպ ասած՝ «յուրայինների» ինքնատիպ արժեքներից հրաժարվելու և այլ մշակույթին փոխհատուցելու սահմանները բավականին խոցելի են: Որպեսզի բնիկների և նորեկների կամ «յուրայինների» ու «օտարների» համատեղ կեցությունը չդառնա մշակութային ժառանգության կորստի պատճառ, այն պետք է հիմնվի քաղաքակրթական «հասարակական պայմանագրի» սկզբունքների փոխադարձ հարգանքի վրա:

- «Յուրայիններ-օտարներ» փոխհարաբերությունը դրսևորվում է միջմշակութային հաղորդակցման համակարգում, ինչը ժամանակակից տեղեկատվական աշ-

խարհում անհրաժեշտաբար դարձել է համատարած և համընդգրկուն երևույթ: Այս գործընթացի համատեքստում «յուրայիններ-օտարներ» փոխհարաբերությունը, ի տարբերություն նախորդ դարաշրջանների, առաջ է բերել նոր խնդիրներ ու նոր մարտահրավերներ, որոնք վերաբերում են հաղորդակցային էթիկային: Այստեղ փոխհարաբերությունների երկխոսային, համագործակցային, փոխըմբռնողական, թշնամական, անհանդուրժողական կամ հանդուրժողական բնույթը պայմանավորվում է կողմերի միջև արդարության ու հավասարության սկզբունքների կիրառման բնույթով:

Համաշխարհայնացման պայմաններում կարևորվում է մարդկության միասնականացման կամ «յուրայինների» համաշխարհային հանրույթի ձևավորման գաղափարի հնարավորությունը: Մարդկային գործունեության մեջ մշակութային և քաղաքակրթական տարածությունների հարուցած երկակիությունը խոչընդոտում է «յուրայինների» համաշխարհային հանրույթի ձևավորմանը: Եթե քաղաքակրթական տարածությունում տեղի են ունենում տնտեսական, ֆինանսական, գիտատեխնիկական և տեղեկատվական ոլորտների միավորման և ինտեգրման համաշխարհային գործընթացներ, ապա մշակութային տարածությունում տարբեր մշակույթների ինտեգրման գործընթացը դուրս է համաշխարհայնացման տրամաբանությունից, ինչը բացատրվում է մշակույթի և քաղաքակրթության տարբերակիչ առանձնահատկություններով:

Քաղաքակրթությունն ու մշակույթը թեև մարդու հոգևոր փորձի, հոգևոր ներուճակության իրագործման արդյունք են, բայց քաղաքակրթության դեպքում այդ փորձն ունի խիստ «երկրային» աղբյուրներ, և նրանում համապատասխան ձևերի իրագործման գլխավոր մեխանիզմներն են վերարտադրությունն ու բազմաթողարկումը, մինչդեռ մշակույթն ընկած է մարդու ֆենոմենը ճանաչելու ու հասկանալու հիմքում կամ այլ կերպ ասած՝ մշակույթը մարդու հոգևոր և էկզիստենցիալ ֆենոմենի դրսևորման ձև է:

Մշակույթների մերձեցման գործընթացները կարող են ընթանալ երկու ուղղությամբ:

Առաջին՝ մշակութային միասնականացումն ընթանում է մեկ կոնկրետ մշակույթի առաջատարության ու գերակայության պայմաններում, իսկ մյուս մշակույթներին պարտադրվում են առաջատար մշակույթի զարգացման, վարքի, նորմերի, արժեքային համակարգերի, սոցիալական կարգի կազմակերպման մոդելները:

Երկրորդ՝ մշակույթների մերձեցումն ու միասնականացումն ընթանում է բոլոր մշակույթների համահավասարության ու հավասարարժեքության սկզբունքի շրջանակներում: Այս դեպքում կարևորվում է այնպիսի միասնության ստեղծումը, որտեղ յուրաքանչյուր մշակույթ կպահպանի իր ինքնատիպությունն ու անկրկնելիությունը, իսկ նրանց միջև փոխհարաբերությունները կիրագործվեն երկխոսության միջոցով: Այս սկզբունքը բազմաբևեռ, բազմակենտրոն մշակութային աշխարհի ստեղծման նախապայմաններից մեկն է, որը, սակայն, պահանջում է նոր մտածողություն ու

հանդուրժողականության՝ որպես սոցիոմշակութային կառուցողական սկզբունքի հաստատում:

Ատենախոսության հիմնական դրույթներն արտացոլվել են հեղինակի հետևյալ հրապարակումներում.

1. Մշակույթների զարգացման դինամիկա և երկխոսություն//Անցումային հասարակություն. Սոցիոմշակութային փոխակերպումներ, (հոդվածների ժողովածու), Պրակ 2, Երևան, «Ասողիկ», 2006, էջ 60-68:

2. Յուրայինի և օտարի փոխհարաբերությունը հետարդիական մոտեցումների համատեքստում// Անցումային հասարակություն. Սոցիոմշակութային փոխակերպումներ, (հոդվածների ժողովածու), Պրակ 3 , Երևան, «Ասողիկ», 2007, էջ 87-98:

3. Մշակույթների փոխհարաբերության հիմնախնդիրները սոցիոմշակութային փոխակերպումների համատեքստում// Անցումային հասարակություն. Սոցիոմշակութային փոխակերպումներ, (հոդվածների ժողովածու), Պրակ 4, Երևան, «Լիմուշ», 2008, էջ 80-91:

4. Յուրայինն ու օտարը մշակույթի համակարգում// Անցումային հասարակություն. Սոցիոմշակութային փոխակերպումներ, (հոդվածների ժողովածու), Պրակ 5 , Երևան, «Լիմուշ», 2008, էջ 91-99:

5. Միջմշակութային փոխներթափանցման հիմնախնդիրները միգրացիոն գործընթացների համատեքստում// Անցումային հասարակություն. Սոցիոմշակութային փոխակերպումներ, (հոդվածների ժողովածու), Պրակ 6 , Երևան, «Լիմուշ», 2009, էջ 53-62:

6. Յուրայինն ու օտարը ազգային ինքնությունում// Անցումային հասարակություն. Սոցիոմշակութային փոխակերպումներ, (հոդվածների ժողովածու), Պրակ 7 , Երևան, «Լիմուշ», 2010, էջ 99-108:

7. Մշակույթների մերձեցման և «յուրայինների» համաշխարհային հանրույթի ձևավորման հիմնախնդիրը// Բանբեր Երևանի համալսարանի. Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն, Երևան 2010 № 131.4, էջ 13-23:

8. Յուրայինն ու օտարը տարածաշրջանային ինքնությունում// Բանբեր Երևանի համալսարանի. Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն, Երևան 2012, № 138.4, էջ 28-35:

9. Յուրայինի և օտարի փոխհարաբերության նշանաբանական առանձնահատկությունները միջմշակութային հաղորդակցման համատեքստում// Բանբեր Երևանի համալսարանի. Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն, Երևան 2014, № 3 (144), էջ 3-13:

10. Յուրայինի և օտարի փոխհարաբերությունը բազմամշակութայնության համատեքստում// Բանբեր Երևանի համալսարանի. Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն, Երևան 2015, № 3(18), էջ 22-31:

Аветисян Казар Альбертович

**«ПРОБЛЕМА ВЗАИМООТНОШЕНИЯ СВОЕГО И ЧУЖОГО В
КОНТЕКСТЕ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ»**

Диссертация на соискание учёной степени кандидата философских наук по специальности 09. 00. 01

Защита состоится 19 апреля 2017 года в 15:00 на заседании специализированного совета Философии и социологии 013 ВАК в ЕГУ, по адресу: 0025, г. Ереван, улица Абовяна 52а, Ереванский государственный университет.

РЕЗЮМЕ

Глобальные процессы, имеющие место в современном мире, довели до нового качественного уровня межкультурные взаимодействия и взаимопроникновения, возбудив тем самым ряд социокультурных, политических и цивилизационных вызовов. В данном контексте новое теоретическое и практическое звучание получила проблема взаимоотношения «своего» и «чужого».

Взаимоотношение «своего» и «чужого» является одной из древнейших исторических форм разъединения социальной системы, которая служит основой деления на знакомое и незнакомое, обычное и необычное, дружеское и враждебное, дальнее и ближнее. В данном делении «чужой» воспринимался как другой, непонятный, иногда даже враждебный, и именно подобными восприятиями и оценками обусловлены конфликты, столкновения, сближения и сотрудничество «своего» и «чужого». Несмотря на то, что деление на «своего» и «чужого» возникло еще на заре человеческой истории, новые формы и смыслы, возникшие в нем, позволяют утверждать, что в рамках философии культуры проблема приобрела новый смысл, значимость и актуальность.

Границы «своего» определяются посредством осмысления границ «чужого», и наоборот. В этом смысле в процессе идентификации двойственность «свой-чужой» продолжает быть востребованной и в современном мире, так как она является и основой, и критерием, и механизмом любой идентичности. Глобализация, расширяя социокультурное пространство идентификации «своих» и сближения с «чужими», создает опасность отчуждения от своего и освоения, заимствования от «чужого» возможно чего-то отрицательного, что становится причиной не только новой социальной напряженности, но и новых, неоднозначных, разнообразных горизонтов самоопределения.

Актуальность проблемы объясняется еще и тем, что в современном мире растут тенденции глобализации, интеграции, поликультурного мира, плюрализма мнений и, соответственно, возникает необходимость изучения проявления отношений «свой-чужой». Процессы интеграции и глобализации уже давно проникли в различные сферы жизнедеятельности людей, вследствие чего

постепенно исчезают также традиционные границы между «своими» и «чужими», тем самым создавая проблему сохранения и трансформации национальной культуры и традиций, и лишней раз доказывая, что проблема взаимоотношения «свой-чужой» имеет как теоретическое, так и практическое звучание.

Протекающие в современном мире цивилизационные, культурные и политические противостояния и противоборства стали причиной массовых миграционных перемещений, в результате чего между местными и новоприбывшими возникают разнообразные и сложные взаимоотношения, межкультурные взаимопроникновения, которые способствуют формированию мозаичных обществ или культурных гибридов. В данном контексте несовместимость свободы и безопасности, невозможность их идеальной гармонии, делает проблему конструирования идентичности современного человека невозможным процессом, в результате чего «потеря корней», «отказ от истоков» и другие подобные выражения постепенно сменяются аллегорией «поднять и опустить якорь».

В каком-то смысле границы между «своим» и «чужим» стираются, так как в различных социальных группах и сообществах распространяются одинаковые символы и критерии. Надо заметить, что процесс сближения и объединения сталкивается с препятствиями, одной из причин которых является двойственность, возникшая в системе цивилизационных и культурных пространств. Если в цивилизационном пространстве происходят процессы сближения и объединения, то в культурном пространстве на первый план выходят столкновения и конфликты.

Avetisyan Ghazar Albert

**“THE PROBLEM OF RELATIONS BETWEEN THE INSIDER AND THE
OUTSIDER IN THE CONTEXT OF SOCIAL-CULTURAL
TRANSFORMATIONS”**

Thesis for Receiving Academic Degree of Candidate of Philosophical Sciences
under the speciality 09.00.01

The dissertation defense will take place on 19 April 2017, at 15:00 at Yerevan
State University at the committee meeting of Philosophy and Sociology with the
speciality of HCC 013.

Address: 0025, 52a Abovyan str., YSU.

RESUME

Global processes in progress in contemporary world have raised intercultural relations and mutual cultural penetrations to a new level and thus have created a number of social-cultural, political and civilizational challenges. The issue of relations of “the insider” and “the outsider” has acquired a new theoretical and practical emphasis in this context.

The relation of “the insider” and “the outsider” is historically the oldest form of social delimitation, which serves as bases for distinguishing the ordinary and the strange, the usual and the unusual, the friend and the enemy, as well as the remote and the local. In this delimitation the “stranger” was taken to be the different, the other, the incomprehensible and even the enemy and this comprehension of the stranger has conditioned conflicts, collisions, rapprochements and cooperations. Although “the insider” and “the outsider” have been demarcated at the dawn of human history, emergence of new forms and meanings of this delimitation allows one to claim that the issue has acquired a new meaning and modernity in the context of philosophy of culture.

The limits of “the insider” is defined through comprehension of limits of “the outsider”. The vice versa is also true. In this sense the “insider-outsider” duality, being the basis, the criterion and the mechanism of any identity, continues to be demanded in the context of identification in contemporary world. The globalization increases the social-cultural space for identification of the “insider” and takes it closer to the once “outsider” and thus creates a risk for alienation from “the insider” and adoption of the negative from “the outsider”. This in its turn creates not only new social tension, but also new ambiguous, diverse horizons for self-determination.

The modernity of the issue is explained also by the circumstance that trends of globalization, integration, establishment of multicultural and pluralism gradually grow more intensive and thus need for investigation of “insider-outsider” relations emerges. Processes of integration and globalization have penetrated into various spheres of human activities and as a result traditional limits between “the insider” and “the

outsider” gradually disappear raising issues of preservation and transformation of national culture and traditions. This comes to serve as another evidence that the issue of “insider-outsider” relations has both theoretical and practical importance.

Contemporary civilizational, cultural and political contrasts and conflicts have triggered massive migrations that create diverse and complex relations between locals and new-comers, between “insiders” and “outsiders”. They also have triggered mutual penetrations of cultures. These in their turn contribute to formation of collage societies and cultural hybrids. In this context incompatibility of freedom and security together with impossibility of ideal harmony convert the task of identity building of the contemporary person into an unceasing process. As a result expressions like “loss of roots”, “denial of origins” etc. are gradually replaced by the metaphor of “dropping and lifting the anchor”.

In one sense the limits of “the insider” and “the outsider” are erased, as uniform symbols and norms are used in various social groups and communities. One must first note that the process of rapprochement and unification of “insiders” and “outsiders” faces obstacles caused in part by duality of human activities produced by civilizational and cultural spaces. While in civilizational space processes of rapprochement and unification take place, in cultural space there are collisions and conflicts.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Cheriff', located in the lower right quadrant of the page.